

Organiseringen af Alternativ Politisk Deltagelse: Udkast til en Typologi

Emil Husted

Ph.d. studerende, Institut for Organisation, Copenhagen Business School

Hvordan kan vi forstå 'alternativ' politisk deltagelse som en demokratisk aktivitet, der søger at udfordre den bestående idé om politik, men som samtidig er en afgørende del af ethvert velfungerende demokrati? I denne artikel forsøger ph.d.-studerende Emil Husted at besvare netop dette spørgsmål ud fra en diskursteoretisk optik. Han foreslår samtidig et udkast til en typologi for organiseringen af netop denne type deltagelse. Typologien tydeliggør det politiske og organisatoriske spændingsfelt, som protestbevægelser og andre alternative organiseringer konstant må navigere for at forblive alternative.

Indledning

Som Palle Svenssons artikel i dette temanummer tydeliggør, har moderne demokratilitteratur i overvejende grad fokuseret på stemmeafgivning og partimedlemskab som de to mest signifikante former for politisk deltagelse. Selvom ekstra-parlamentariske former for politisk deltagelse har eksisteret i hele det liberale demokratis historie (Tilly & Wood 2012), tilskrives sådan politisk aktivitet dog sjældent nævneværdig betydning, og den medregnes ofte blot som et eksotisk supplement til parlamentarisk deltagelse (Angus 2001; Pateman 1970; West 2013). Dette gennemgribende fokus på det parlamentariske system har ifølge en række forskere affødt en snæver opfattelse af demokratiet, hvilket har betragteligt indskrænket vores evne til at forstå det fulde spektrum af borgerdeltagelse (Arriaga 2014; Boyte 2005; della Porta 2013; Zukin et al. 2006).

Den ekstra-parlamentariske form for politisk deltagelse giver sig i disse år formentlig bedst til kende igennem de mange folkelige opstande, der med hjælp fra nye digitale medier, blomstrer op verden over (Mason 2013; Castells 2012). Først kom det Arabiske Forår og siden fulgte de spanske Indignados, det verdensomspændende Occupy-netværk, de internet-baserede Anonymous, den globale Zeitgeist-bevægelse, de tyrkiske Chapullers, de brasilianske V for Vinegar-protester, den Ukrainske Euromaiden-bevægelse og senest de omfattende demonstrationer i Hong Kong, arrangeret af gruppen Occupy Central with Peace and Love. Også i Danmark har vi de seneste år oplevet folkelige opstande. Der var COP15-demonstrationerne og Kirkeasyl-bevægelsen i 2009, lærerkonflikten i 2013 og senest den bredde folkelige modstand mod hhv. offentlighedsloven og frasalget af DONG-aktier til investeringsbanken, Goldman Sachs. Men hvad er det for en form for politisk deltagelse, som disse folkelige opstande muliggør? Hvordan organiseres den? Og hvorfor bør vi inkorporere denne type deltagelse i vores diskussion af det liberale demokrati?

I denne artikel vil jeg søge at besvare disse spørgsmål ud fra en diskursteoretisk optik, da dette perspektiv giver unik mulighed for at påpege det hegemoniske fundament, som den konventionelle opfattelse af politisk deltagelses grundlæggende set hviler på (Marchart 2007, 134). Igennem særligt Ernesto Laclau og Chantal Mouffes (1985) diskursteori vil jeg fremføre en konceptualisering af, hvad jeg betegner som *alternativ politisk deltagelse*. Denne konceptualisering vil jeg dernæst benytte til at fremskrive et udkast til en typologi for organiseringen af denne form for deltagelse. Målet med teksten bliver

hermed todelte: Først vil jeg undersøge, hvordan den konventionelle forståelse af politisk deltagelse kan gentænkes, så den også rummer 'alternative' former for deltagelse. For det andet vil jeg – med afsæt i eksemplerne Occupy Wall Street og Alternativet – undersøge, hvordan disse alternative former for politisk deltagelse organiseres af politiske bevægelser, og hvorledes idéen om politisk lederskab i denne sammenhæng kan forstås. Fokus for artiklen er altså både på de politiske aspekter af alternativ politisk deltagelse, men også på de organisatoriske aspekter.

Hermed positionerer artiklen sig i et relativt underbelyst hjørne af den politologiske litteratur, hvor politisk teori møder organisationsteori i relation til ekstra-parlamentarisk deltagelse (McAdam & Scott 2005, 4). Artiklen søger at udfylde dette teoretiske tomrum ved at politisere organisationsteorien igennem en post-strukturalistisk antagelse om, at enhver form for organisering nødvendigvis må være et resultat af provisorisk hegemoni (Böhm 2006, 58). Med dette skal forstås, at ethvert samfund til enhver tid muliggør visse organisationsformer og forhindrer andre, ligesom at enhver organisation på samme måde muliggør visse former for deltagelse og forhindrer andre. Dette medfører, at selve organiseringen af alternativ politisk deltagelse aldrig kan iagttages i et neutralt lys, men at den derimod må betragtes som et resultat af diskursive magtkampe. Det er med afsæt i denne antagelse, at jeg vil arbejde mig frem mod den omtalte typologi.

Konventionel politisk deltagelse

Meget vand er løbet under broen siden den østrigske økonom, Joseph Schumpeter, formulerede sin elitære model for det repræsentative demokrati. I værket *„Capitalism, Socialism and Democracy“* argumenterede Schumpeter (1942) for, at det liberale demokratis klassiske doktrin er fundamentalt utilstrækkelig. Her antages det nemlig, at samtlige borgere har en kvalificeret holdning til alle emner, og at politikerne således må bestræbe sig på at realisere disse holdninger. Denne doktrin beror dog på borgernes evne til uafhængigt at forestille sig rationelle løsninger på diverse samfundsproblemer, hvilket Schumpeter betragtede som en utopi (Held 2006, 148). Befolkningen er nemlig aldrig uafhængig, og den vil altid være influeret af en politisk elite. Derfor, argumenterede Schumpeter, burde demokratiet i stedet udformes som en markedsplads, hvor politikerne formulerer holdninger, som borgerne efterfølgende „køber“ med deres stemme (Schumpeter 1942, 269).

Schumpeters betragtninger om, at demokrati ikke er en livstil, som Hal Koch (1945) f.eks. hævdede, men blot en effektiv metode til at udvælge og autorisere en politisk elite, kan virke en anelse fremmede for moderne demokrater. Trods dette kan der dog ikke være tvivl om,

at hans minimalistiske opfattelse af demokratiet har haft stor indflydelse på nutidens liberale demokrati (Macpherson 1977, 77). Dette eksemplificeres både i den offentlige debat, hvor et vedvarende fokus på stemmeafgivning synes at indikere, at valghandlingen i dag opfattes som den primære aktivitet for politisk engagerede borgere (Brookes et al. 2004), men også i den akademiske verden, hvor man traditionelt har anlagt et snævert fokus på politiske deltagelse (Teorell et al. 2007; Zukin et al. 2006; West 2013). Et eksempel på dette finder man hos den indflydelsesrige politolog, Sidney Verba, og hans kollegaer, der i værket *„Participation and Political Equality“* udelukkende karakteriserer lovlige aktiviteter, der direkte retter sig mod parlamentet, som værende udtryk for politisk deltagelse (Verba et al. 1978, 1).

Lignende definitioner finder man hos f.eks. Millbrath & Goel (1977), Kaase & March (1979), Brady (1999) og van Deth (2001), der alle væver politisk deltagelse tæt sammen med parlamentarisme. Sideløbende med disse forsøg på at definere politisk deltagelse som en relativt instrumentel praksis, finder man dog også en gren af demokratilitteraturen, der beskæftiger sig med begreberne 'civic engagement' og 'civic participation'. I stedet for at fokusere på det parlamentariske system, fremhæver denne litteratur, at ekstra-parlamentariske aktiviteter som f.eks. frivilligt arbejde, foreningsliv og aktivisme er essentielle for demokratiet. Et klassisk eksempel på denne tankegang finder man hos Robert Putnam (2001), der i værket *„Bowling Alone“* fremfører argumentet om, at den amerikanske befolkning ikke er nær så engageret i civilsamfundet som tidligere. Dette udgør, ifølge Putnam, en betydelig fare for demokratiet, da det er igennem civilsamfundet, at borgerne lærer at handle politisk (Putnam 2001, 336).

Karakteristisk for denne skildring af faldet i ekstra-parlamentarisk aktivitet i USA er, at Putnam hele vejen igennem opretholder en skarp distinktion mellem 'political participation' og 'civic participation'. Selvom 'civic participation', der formentlig bedst kan oversættes til civilsamfundsdeltagelse, har afgørende indvirkning på borgernes evne til agere politisk, kan det altså ikke sidestilles med politisk deltagelse. Hos såvel Putnam som hos Verba opdeles demokratiet i to separate dele med dertilhørende institutioner og praksisser: Det parlamentariske system og civilsamfundet. Denne distinktion har sidenhen ført til talrige forsøg på at adskille begreberne politisk deltagelse og civilsamfundsdeltagelse ved at identificere praksisser og institutioner, der tilhører hhv. den ene eller den anden kategori (Barrett & Brunton-Smith 2014; Ekman & Emnå 2012; Berger 2009; Adler & Goggin 2005). Ved at anlægge en diskursteoretisk optik, vil jeg søge at transsendere denne distinktion for dermed at vise, hvordan denne konventionelle demokratiopfattelse kan gentænkes

og udvides til også at indkapsle alternative former for politisk deltagelse. For at forstå, hvordan dette er muligt, må vi dog først kigge nærmere på den diskursteoretiske forskel på 'politik' og 'det politiske'.

Politik og det politiske

Betegnende for den konventionelle afgrænsning af politik, hvor politisk deltagelse konceptualiseres som noget forskelligt fra civilsamfundsdeltagelse, er, at den ud fra et diskursteoretisk synspunkt udelukkende beskæftiger sig med 'politik' og ikke med 'det politiske'. Ifølge Mouffe (2013, xii) betegner 'politik' nemlig udelukkende de hegemonisk konstituerede institutioner og praksisser, der til en bestemt tid ordner og strukturerer menneskelig sameksistens. 'Det politiske' derimod betegner det helt fundamentale niveau af tilværelsen, hvor antagonistiske relationer konstituerer selve samfundet. Med Martin Heideggers ord kan man sige, at 'politik' eksisterer på det sociales ontiske niveau (det værendes aktuelle gestaltning), mens 'det politiske' tilhører det sociales ontologiske niveau (det værendes væren) (Heidegger 1927).

Aktiviteter, der beskæftiger sig med 'det politiske' handler altså, ifølge Mouffe, ikke blot om tekniske problemstillinger og disses rationelle løsning, som Schumpeters model f.eks. antager, og derfor kræver demokratiet heller ikke nødvendigvis et elitært politisk lederskab. 'Det politiske' handler derimod om noget meget mere fundamentalt, nemlig de diskursive magtkampe, der enten søger at styrke eller udfordre den bestående hegemoniske orden. Som en konsekvens heraf hævder Mouffe, at det ikke er muligt at udpege enkelte institutioner eller lommer af samfundet, der per definition beskæftiger sig med 'det politiske' (Mouffe 2005b, 3). 'Det politiske' kan nemlig ikke afgrænses af ontiske elementer, men eksisterer i stedet som en underliggende basis for samfundet i sin helhed. I Mouffes terminologi er Folketinget eller Europaparlamentet derfor ikke nødvendigvis tættere forbundet med 'det politiske' end så mange andre institutioner (Mouffe 2013, 119).

Med afsæt i en sådan forståelse af politik, bliver det tydeligt, at det ikke giver mening at kategorisere politisk deltagelse igennem en positiv associering med etablerede institutioner eller praksisser, som den konventionelle demokratilitteratur ellers har for vane. I stedet må politisk deltagelse beskrives og defineres igennem disse aktiviteters relation til det sociales ontologiske niveau. I forhold til artiklens organisationsteoretiske vinkel kan man sige, at det ikke er så afgørende, om vi betegner en given politisk organisering som et parti, en folkebevægelse eller en aktivistgruppe. Det afgørende er, hvorvidt organiseringen muliggør en form for politisk deltagelse, der retter sig mod det sociales ontologiske niveau. Det er altså

organiseringens performativitet, og ikke dens ontiske gestaltning, der er interessant.

Alternativ politisk deltagelse

Som konsekvens af ovenstående distinktion følger det, at det etablerede samfunds institutioner dermed også må være kontingente i den forstand, at de altid kunne have været konstrueret anledes. Laclau og Mouffe (1985, 105) hævder nemlig, at diskursive elementer udelukkende tilskrives mening igennem deres relation til andre elementer. Hermed må vi altså bevæge os væk fra idéen om det sociales positivitet og hen mod idéen om det sociales radikale negativitet. Dette betyder, at intet fænomen kan beskrives i absolutte termer. Med reference til Jacques Derrida (1973) kan man sige, at diskursive elementer udelukkende tilskrives mening og identitet via deres 'konstitutive ydre'. Overfører vi denne tankegang til idéen om politisk deltagelse er implikationen, at denne aktivitet heller ikke kan beskrives i positive termer.

I stedet må vi forstå politisk deltagelse som en fællesbetegnelse for bestemte handlinger, der tilskrives mening relationelt. Tager vi således idéen om det sociales radikale negativitet seriøst, må det betyde, at ikke blot enkeltstående elementer, men også hele samfund besidder et 'konstitutivt ydre'. Ethvert samfund beror altså på en grundlæggende inklusion/eksklusion-logik, og da politisk deltagelse omhandler selve konstitueringen af samfund, må denne aktivitet baseres på samme logik. Et samfund kan dermed beskrives som konstitueringen af 'os' via forskellen til 'dem', og derfor må politisk deltagelse indebære enten en forstærkning eller en forkastning af denne forskelsdragnings. Politisk deltagelse er altså en antagonistisk aktivitet, der enten søger at inkludere eller ekskludere identiteter (Mouffe 2005b, 117).

Da denne opfattelse af politiske deltagelse som sagt beror på en diskursiv forståelse af politik, er det klart, at min konceptualisering af politisk deltagelse må forankres i noget diskursivt. Både Laclau (1990; 2005) og Mouffe (2005a; 2005b) betoner da også 'artikulation' som det bærende element i politiske handlinger. Her er det dog vigtigt at bemærke, at det diskursive hos Laclau og Mouffe ikke blot omhandler tekst eller tale. Diskursbegrebet er i denne sammenhæng langt større. Faktisk er det så stort, at Laclau (2005, 68) definerer det som *„any complex of elements in which relations play the constitutive role.“* Følger vi denne definition, står det klart, at en artikulation dermed heller ikke kan indskrænkes til noget mundtligt eller skriftligt. Tværtimod kan artikulationer tage form af alt fra verbale ytringer (f.eks. politiske taler) over menneskelig praksis (f.eks. besættelser af byrummet) til materielle konstruktioner (f.eks. politiske kunstværker). Det afgørende er blot, at disse diskursive elementer

konstitueres af deres relation til andre elementer. I forlængelse af dette forstås artikulationer som handlinger, der forsøger at etablere nye relationer mellem diskursive elementer, således at disse elementers identitet modificeres (Laclau & Mouffe 1985, 105).

Denne artikel positionerer sig altså i en diskursteoretisk tradition, der afviser skellet mellem diskurs, praksis og materialitet. Dette står i skarp kontrast til f.eks. Norman Faircloughs (1989) kritiske diskursanalyse, der med henvisning til kritisk realisme, hævder, at visse objekter og praksisser eksisterer uafhængigt af det diskursive. I den post-strukturalistiske diskursteori er alle meningsfulde objekter dog diskursive (Howarth 2000, 8), og det er i dette lys, at begrebet 'artikulation' skal forstås. I forhold til konceptualisering af politisk deltagelse er begrebet afgørende, da det er igennem artikulationer, at vi knytter mening og identitet til forskellige hegemoniske projekter. Med afsæt heri må politisk deltagelse forstås som artikulationer, der enten søger at forstærke eller forkaste samfundets kontingente forfatning. Hermed nærmer vi os en konceptualisering af, hvad denne artikel forstår ved *alternativ* politisk deltagelse.

For det første er det klart, at den grundlæggende idé om *alternativ* politisk deltagelse placerer sig i et modsætningsforhold til den ovenfor beskrevne idé om *konventionel* politisk deltagelse. Hvor konventionel deltagelse udelukkende betoner aktiviteter, der retter sig direkte mod det parlamentariske system, må alternativ deltagelse beskrive handlinger, der bearbejder systemets underliggende præmis. Sagt på en anden måde: Hvor konventionel politisk deltagelse udelukkende søger at influere 'politik', søger alternativ politisk deltagelse at influere 'det politiske'. Dette udelukker dog i princippet ikke, at alternativ politisk deltagelse indebærer en grad af parlamentarisme. Dette er blot sjældent tilfældet (Mouffe 2013, 119).

For det andet er det klart, at det alternative må indebære noget kontra-hegemonisk. Selvom 'det politiske' i princippet sagtens kan influeres via artikulationer, der forstærker etablerede hegemonier, vælger jeg i denne sammenhæng at konceptualisere alternativ politisk deltagelse som artikulationer, der søger at udfordre bestående samfundsstrukturer. Fra et diskursteoretisk standpunkt kunne man sige, at politisk deltagelse generelt set indebærer artikulationer, der berører 'det politiske', mens *alternativ* politisk deltagelse indebærer artikulationer, der ikke blot berører 'det politiske', men som ligeledes søger at udfordre den hegemoniske idé om 'politik'.

Organiseringen af alternativ politisk deltagelse

Med afsæt i denne definition af alternativ politisk deltagelse, nærmer vi os nu artiklens typologi. Inden vi når så langt, må vi dog første besvare det måske mest funda-

mentale spørgsmål i organisationsteorien, nemlig: Hvad er en organisation? Eller rettere: Hvad er en organisering? Med afsæt i diskursteoriens grundlæggende præmis om det sociale immanente kontingens, må idéen om en 'organisation' som en stabil og rationel enhed, der tydeligt demarkeres fra sin omverden, selvsagt forkastes til fordel for en mere flydende idé om 'organisering'. En organisering forstås i denne sammenhæng som en vedvarende proces, hvor en række relaterede begivenheder tilsammen konstruerer forestillingen om et organiseret hele (Hernes 2014, Gergen 2010). En organisering er altså ikke et lukket system, men snarere et provisorisk resultat af en række handlinger, der alle har til formål at konstituere organiseringen således, at denne inkluderer visse identiteter og ekskluderer andre (Böhm 2006). Med diskursteoriens terminologi må disse konstitutive handlinger dog naturligvis forstås som værende diskursive, hvilket bringer os tilbage til begrebet 'artikulation'. De (alternative) politiske artikulationer tjener nemlig ikke blot til at udfordre samfundets øjeblikkelige forfatning, men ligeledes til at konstituere selve den alternative politiske organisering.

Som en række forskere efterhånden har etableret, er diskursteori et yderst frugtbart værktøj til at analysere, hvordan organiseringer skabes og genskabes igennem kommunikation (Ashcraft 2009; Cooren et al. 2011; Fairhurst & Putnam 2004). Den diskursive tilgang til organisationsteorien bør dog ikke forstås som en uniform størrelse. Hvor realistiske studier af organisatorisk diskurs f.eks. trækker på Faircloughs distinktion mellem diskursive og ikke-diskursive elementer i forsøget på at forstå organisationer som materielt afgrænsede objekter (se f.eks. Hardy 2001; Grant & Hardy 2003; Reed 2005), afviser post-strukturalistiske studier denne distinktion og fokuserer i stedet på organiseringer som 'flydende betegne', der konstant forsøges stabiliseret igennem diskursive magtkampe (se f.eks. Cederström & Spicer 2014; Contu & Wilmott 2005). Selvom den realistiske tradition har bidraget med mange vigtige observationer, vil jeg her trække på sidstnævnte, da denne tilgang til organisationsteori tillader os at forstå organisationer som noget, der opstår diskursivt og som konstant forhandles, forandres og funderes. Den tillader os kort sagt at forstå konstitueringen af organiseringer som politiske stridsmål (Flemming & Spicer 2008).

Det er med afsæt i denne forståelse af organiseringer som provisoriske stabiliseringer af diskursive processer, at artiklens typologi skal forstås. Typologien udspiller sig i spændingsfeltet mellem to akser: En *politisk* og en *organisatorisk*. Mens den politiske akse beskriver alternative politiske organiseringer ud fra en distinktion mellem ækvivalente og differentielle logikker, beskriver den organisatoriske akse organiseringerne ud fra en klassisk

distinktion mellem horisontale og vertikale organisationsformer. På denne måde beskriver begge akser altså forholdet mellem to forskellige aspekter af organiseringen af alternativ politisk deltagelse. Hvor den politiske akse betegner artikulationernes interne relation, betegner den organisatoriske akse den interne relation imellem organiseringsernes politiske subjekter. Hermed beskriver den første akse selve *deltagelsen*, mens den anden akse beskriver *deltagerne* og disses interne relation. Her skal deltagerne dog ikke forstås som fikserede størrelser, der besidder faste og uforanderlige kerner (Laclau & Mouffe 1985, 114). I stedet benytter diskursteorien betegnelsen 'subjektposition' for dermed at understrege subjektets flydende karakter (Hudson 2006).

Den organisatoriske akse betegner derfor relationen mellem de subjektpositioner, der muliggøres af organiseringen. Denne akse beskæftiger sig altså ikke med, hvilke individer der deltager i organiseringerne, og hvordan disse individer kan forstås. Snarere beskæftiger den organisatoriske akse sig med måden, hvorpå individerne tilbydes forskellige subjektpositioner, og hvorledes disse positioner knytter en bestemt identitet til individerne. Det er med afsæt i denne relation mellem subjektpositioner og identitet, at idéen om politisk lederskab skal forstås. Inden vi når til den idé, vil jeg dog først udfolde typologiens to akser.

Den politiske akse

Som beskrevet ovenfor udgøres den politiske aksens genstandsfelt af artiklens hovedkoncept, nemlig, alternativ politisk deltagelse. Denne form for deltagelse kan dog struktureres og ordnes på vidt forskellige måder. I bogen „*On Populist Reason*“ fremlægger Laclau (2005) to logikker, der generelt strukturerer politiske artikulationer. Laclau fokuserer i denne sammenhæng på idéen om politiske 'krav', hvilket skal forstås som en slags fællesbetegnelse for politiske projekter, kampagner eller mærkesager (Laclau 2005, 72). Med afsæt i denne artikels konceptualisering kan politiske krav dog bedst forstås som samlinger af alternative politiske artikulationer. Laclau hævder, at disse krav enten ordnes med afsæt i en differentiell logik eller med afsæt i en ækvivalent logik. Det er forskellen på disse to logikker, der udgør den politiske aksens yderpunkter.

De politiske krav, som befinder sig i aksens højre side, betegner Laclau som 'demokratiske'. Med dette skal ikke forstås, at de nødvendigvis er mere politisk legitime end 'populære' krav, der befinder sig i aksens venstre side. Forskellen er blot, at demokratiske krav er væsentligt lettere for det parlamentariske system at håndtere, da de fremsættes som isolerede og partikulære projekter, hvori mod populære krav altid fremsættes via en universel sam-

menkædning af flere forskellige projekter (Laclau 2005, 77). Dette leder os frem til selve struktureringen af den politiske akse. Mens demokratiske krav struktureres ud fra en differentiell logik, hvor hvert krav forbliver isoleret fra andre krav, struktureres de populære krav ud fra en ækvivalent logik, hvor en lang række krav forenes på et universelt plan og fremsættes som en samlet helhed. Populære krav er politiske projekter, der tømmes for partikulært indhold, for dermed at blive forenet med andre populære krav. Denne logik ses ofte i folkelige opstande, som dem jeg fremhævede i artiklens indledning, hvor det ikke er enkeltsager, men snarere en anti-systemisk fællesnævner, der holder bevægelsen sammen.

Den organisatoriske akse

I den diskursteoretiske litteratur om lederskab i organisationer opfordres der ofte til et opgør med den management-tankegang, der traditionelt har præget international ledelsesforskning (Spicer & Böhm 2007; Parker 2002). Her er fokus på lederen som en privilegeret figur, der grundet sin ekstraordinære indsigt i organisationens virke, har beføjelser til mere eller mindre egenrådigt at beslutte, hvilken strategi organisationen skal forfølge, og hvordan organisationens ressourcer skal fordeles (Böhm 2006, 74). Som modsvar til management-tankegangen har den diskursteoretiske organisationsteori derfor forsøgt at konceptualisere lederen som én, der ikke nødvendigvis styrer organiseringen, men i stedet som én, der 'oversætter' organiseringens mange fortællinger, så disse konvergerer (Cooren & Fairhurst 2003). Dette giver os dermed mulighed for at slippe det fastlåste blik på lederen som en unik person i toppen af organisationsdiagrammet og i stedet undersøge lederskab „*wherever it lies*“ (Robinson 2001, 100).

Grundet diskursteoriens antagelse om subjektets flydende karakter giver det dermed ikke mening at tale om 'lederen' som et individ af kød og blod. I stedet må man tale om lederskabet som en subjektposition (Sutherland et al. 2013). Lederskabspositioner er altså diskursive platforme internt i organiseringen, der midlertidigt giver subjekter mulighed for at tale med en vis tyngde i forhold til selve konstitueringen af organiseringen. Denne definition af lederskab som en subjektposition tvinger os dog til at overveje, hvad det vil sige at udøve lederskab i denne sammenhæng. Med diskursteoriens politisering af organisationsteorien kan man sige, at hvis politik fundamentalt set handler om at tilskrive mening og identitet til politiske projekter, må organisatorisk lederskab på samme måde handle om diskursivt at tilskrive mening og identitet til selve organiseringen. Lederskab indtræffer altså i det øjeblik, hvor et subjekt har held til at forme og

definere virkeligheden for andre medlemmer af organisationen (Smircich & Morgan 1982, 258).

Selvom et hvilket som helst subjekt i princippet kan påtage sig en organisatorisk lederskabsrolle, vil det dog samtidig være naivt at hævde, at formelt lederskab slet ikke eksisterer i organisationen af alternativ politisk deltagelse. Pointen er blot, at det ikke nødvendigvis behøver at være det formelle lederskab, der egenhændigt leder organisationen. I forhold til denne artikels typologi har jeg derfor valgt at konstruere den organisatoriske akse således, at den stadig betegner en klassisk distinktion i organisationsteorien mellem horisontale og vertikale strukturer. Dette betyder dog ikke, at organisationer i den vertikale ende af akserne struktureres ud fra hierarkiske principper om top-down-styring. I stedet betyder det, at lederskabspositionerne i de vertikale organisationer er mere stabile og vedvarende end i de horisontale organisationer, hvor lederskabsrollerne er distribuerede og langt mere midlertidige. Nedenfor ses en figur, der illustrerer typologien i sin helhed.

Efter nu at have beskrevet typologiens to akser, vil jeg nu påbegynde artiklens afsluttende ærinde, nemlig beskrivelsen af to illustrative eksempler på organisationer af alternativ politisk deltagelse.

To illustrative eksempler

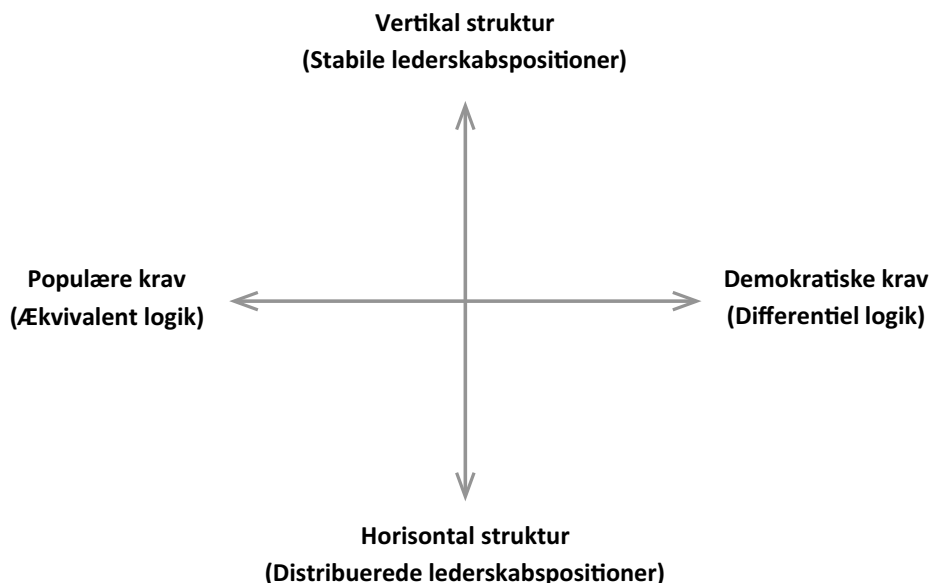
De to illustrative eksempler er: *Alternativet* (en såkaldt fjerde-sektor-organisation), og *Occupy Wall Street* (en

global folkebevægelse). Disse to eksempler er specifikt udvalgte, fordi de tydeligt illustrerer typologiens ydrepositioner ved netop at placere sig i hhv. første og tredje kvadrant. Intentionen med dette afsnit er ikke at producere en fyldestgørende beskrivelse af de to organisationer, men snarere at levere en empirisk beskrivelse af to 'kritiske cases' (Flyvbjerg 2006, 226), der tilsammen illustrerer typologiens logik. Beskrivelserne vil dermed fokusere på, 1) hvordan de fremsatte politiske krav relaterer sig til hinanden, og 2) hvordan organisationernes deltagere tilbydes bestemte subjektpositioner, og hvorledes disse subjektpositioner muliggør forskellige former for lederskab.

Alternativet

Efter lidt over et halvt år som løsgænger i det danske Folketing besluttede den tidligere radikale kulturminister, Uffe Elbæk, sammen med en håndfuld frivillige i november 2013 at lancere et nyt parti ved navn Alternativet. Med et stærkt fokus på bæredygtighed og ønsket om en ny politisk kultur var det Alternativets intention at konstruere et reelt alternativ til den bestående idé om parlamentarisk politik i Danmark. I dag tager Alternativet dog ikke blot form af et parti, men betegner sig selv som en såkaldt fjerde-sektor-organisation, der på tværsektoral vis forsøger at placere sine aktiviteter i spændingsfeltet mellem den offentlige, den private og den frivillige sektor. Selve partiet er dermed blot organisationens repræsentation i den offentlige sektor (Alternativet 2014a, 7). Dette

Figur 1: Typologi for organisationen af alternativ politisk deltagelse. Den politiske akse udgøres af diagrammets x-akse, mens den organisatoriske akse udgøres af diagrammets y-akse.

tværsektorale fokus giver Alternativets medlemmer mulighed for at praktisere politisk deltagelse på forskellige niveauer. Som almindeligt medlem af Alternativet kan man deltage i alt fra såkaldte 'politiske laboratorier', hvor partiets politiske program løbende udvikles, over diverse uddannelsesforløb til demonstrationer og andre fysiske begivenheder (Alternativet 2014b).

Det, der gør Alternativet til en organisering af alternativ politisk deltagelse, er mere end blot navnet. Alternativet er et alternativ i denne sammenhæng, fordi organiseringen muliggør politisk deltagelse, der tager form af kontra-hegemoniske artikuleringer, der retter sig mod tilværelsens ontologiske niveau. Dette eksemplificeres ganske tydeligt i Uffe Elbæks nylige opfordring til en 'venlig revolution' (Elbæk 2015), eller i nedenstående passage fra Alternativets partiprogram:

„Lappeløsningernes tid er forbi. Det er ikke længere nok med småjusteringer og symptombehandlinger. Det, der er behov for, er helt nye samarbejdsformer, nye beslutningsprocesser og en ny tilgang til fordelingen af klodens ressourcer“ (Alternativet 2014a, 5).

Her er der altså tale om en radikal redefinering af samfundets øjeblikkelige konstituering, hvilket taler direkte ind i artiklens conceptualisering af alternativ politisk deltagelse. Vender vi os mod typologiens politiske akse, befinder Alternativet sig i aksens højre side, hvor politiske krav organiseres ud fra en differentiell logik. Organiseringens krav er altså demokratiske i den forstand, at de adskilles og fremsættes som isolerede, partikulære projekter. Dette eksemplificeres f.eks. i partiprogrammet, hvor hvert enkelt krav understøttes af en grundig forklaring, der skitserer en række demokratiske løsningsforslag. I stedet for at fremsætte politiske krav som ét samlet anti-systemisk hele (som er tilfældet med Occupy Wall Street, se nedenfor), opdeles organiseringen i en række tematiske søjler, der f.eks. fokuserer på miljøet, økonomien eller kunst og kultur (Alternativet 2014a). Som deltager kan man altså vælge kun at engagere sig i udvalgte søjler, og der nedsættes konstant arbejdsgrupper, der beskæftiger sig med de forskellige partikulære emner.

Alternativets position på den politiske akse rejser dog en interessant problematik. Organiseringens aspirationer om at komme i Folketinget introducerer nemlig en øjensynligt paradoksal situation i forhold til conceptualisering af alternativ politisk deltagelse. På den ene side ønsker Alternativet en radikal redefinering af samfundets øjeblikkelige konstituering, og på den anden side ønsker de at blive en del af netop denne konstituering (se evt. interviewet med Uffe Elbæk i dette temanummer). Man

fristes altså til at konkludere, at Alternativet søger at være både alternative og konventionelle på én og samme tid. Her er det dog vigtigt at fastholde idéen om, at alternativ politisk deltagelse ikke kan afgrænses af det ontiske (i dette tilfælde civilsamfundet). Det alternative kan godt være en del af det parlamentariske, men det kræver et vedvarende fokus på at muliggøre artikuleringer, der udfordrer den hegemoniske konstituering af samfundet. Hvorvidt dette er muligt, og hvorvidt det er muligt at bygge bro mellem universelle og partikulære krav vil dog kun tiden vise.

Vender vi os nu mod typologiens organisatoriske akse, står det klart, at selvom Alternativet tillader flere former for deltagelse, og selvom deltagerne hurtigt kan tilegne sig ansvarsbetonede positioner, opereres der med en lettere vertikal struktur. Alternativet består af fire formelle organer: En politisk ledelse, en hovedbestyrelse, et politisk forum og ti storkredse (Alternativet 2014c). Denne struktur, hvor en politisk og en administrativ ledelse befinder sig i toppen af organiseringen, viser, at Alternativet er vertikalt struktureret. Her er det dog vigtigt at holde fast i, at en vertikal struktur i denne sammenhæng ikke kan sidestilles med en hierarkisk management-struktur. Som beskrevet i ovenstående afsnit indebærer lederskab i disse organiseringer blot, at de subjektpositioner, hvorfra enkelte individer midlertidigt har magt til at definere virkeligheden for andre, er mere stabile end hos fuldstændigt horisontale organiseringer.

Hermed karakteriseres Alternativet altså som en organisering, der muliggør den form for alternativ politisk deltagelse, der betegnes af typologiens første kvadrant, hvor politiske krav struktureres differentielt, og hvor lederskabspositionerne er relativt stabile. Bevæger vi os derefter videre til typologiens modsatte yderpunkt, den tredje kvadrant, finder vi en af de mest profilerede folkebevægelser de seneste år, nemlig, den verdensomspændende Occupy Wall Street-bevægelse.

Occupy Wall Street

Den 17. september 2011, er efterhånden blevet en mærkedag for både aktivister og aktivisme-forskere, da dette var dagen, hvor et par tusinde demonstranter besatte Zuccotti Park nær New Yorks famøse Wall Street. Demonstrationen, der var arrangeret af aktivistgruppen, Adbusters, skulle påpege det demokratiske underskud i den bestående samfundsorden, hvor multinationale virksomheder antageligt kontrollerer det parlamentariske system (Adbusters 2011). Besættelsen af Zuccotti Park varede i næsten to måneder, indtil New Yorks daværende borgmester, Michael Bloomberg, opløste gruppen med den officielle forklaring, at hygiejneforholdene i parken var ufor-svarlige (Long & Dobnik 2011). I de to måneder, hvor

besættelsen varede, lykkedes det dog for demonstranterne at skabe et miniature demokrati, hvor livlige diskussioner, massiv borgerdeltagelse og konsensusprocesser var i højsædet (Graeber 2013, 52).

Occupy Wall Streets største succes var formentlig skabelsen af en fællesskabsfølelse, der rakte langt udover de personer, der var tilstede under besættelsen af Zuccotti Park. Ved at konstruere det inkluderende slogan, „*We are the 99%*“, lykkedes det bevægelsen at skabe en appel, der vandt genlyd over stort set hele verden. På sit højeste havde bevægelsen forgreninger i mere end 1500 byer på verdensplan (Occupy 2014a). En så omfattende konstruktion kræver dog en helt speciel struktur, der bestemt ikke privilegerer enkeltsager, men som i stedet fremsætter en bredsidet opposition til det etablerede system. Dette giver sig formentlig bedst til kende igennem bevægelsens stiftende dokument, ‘The Declaration of the Occupation of New York City’. I denne erklæring figurerer en liste over de beskyldninger, som bevægelsen fremsætter mod det etablerede system. Et uddrag af teksten lyder således:

„They have taken bailouts from taxpayers with impunity, and continue to give Executives exorbitant bonuses. They have perpetuated inequality and discrimination in the workplace based on age, the color of one’s skin, sex, gender identity and sexual orientation (. . .) They have profited off of the torture, confinement, and cruel treatment of countless animals, and actively hide these practices“ (Occupy 2014b).

I alt oplister denne erklæring 21 forskellige beskyldninger, men afsluttes stadig af teksten: “*These grievances are not all-inclusive*” (Occupy 2014b). Det karakteristiske ved denne liste af beskyldninger er, at de ikke behandles og underbygges på partikulær vis, som det var tilfældet i Alternativets partiprogram. På denne måde kan man sige, at Occupy Wall Street fungerer som en politisk organisering, tømt for partikulært indhold. Selvom citatets første beskyldning (der omhandler skattefinansierede redningsspakker) ikke nødvendigvis har nogen partikulær relation til citatets sidste beskyldning (der omhandler dyrebeskyttelse), står det klart, at disse politiske artikulationer deler en universel relation. Dette indikeres formentlig bedst af den retoriske brug af antagonisten ‘they’. På trods af, at det aldrig forklares, hvem ‘they’ er, kan der ikke være tvivl om, at det er en betegnelse for „*the 1%*“, som rent diskursivt fungerer som Occupy Wall Streets politiske modstander (Husted 2015). På denne måde kan bevægelsens krav altså beskrives som værende ‘populære’, da

de fremsættes med afsæt i en ækvivalent logik, hvor en lang række krav forenes på et universelt plan, og hvor oppositionen til den etablerede orden fungerer som eneste politiske fællesnævner.

I forhold til typologiens organisatoriske akse udgør Occupy Wall Street ligeledes et modstykke til Alternativet. Hvor sidstnævnte opererer vertikalt med både politisk og administrativ ledelse, eksemplificerer Occupy Wall Street en gennemgående horisontal struktur. Ud over forskellige arbejdsgrupper, der f.eks. varetager driften af gruppens Facebook-side, er det svært at pege på stabile lederskabspositioner i organiseringen. Et kendt slogan, der ofte florerede i medierne under de begivenhedsrige måneder i 2011, var idéen om, at Occupy Wall Street ikke var ‘leaderless’, men i stedet ‘leaderfull’ (Occupy 2014a). I tråd med dette kan man på bevægelsens hjemmeside læse opfordringer til at blive en af dens mange ledere ved f.eks. at organisere nye tiltag eller demonstrationer (Occupy 2014c).

På denne måde tydeliggøres bevægelsens forsøg på at skabe, hvad der i denne artikel betegnes som distribuerede og temporale lederskabspositioner. Det står alle deltagere i Occupy Wall Street frit for at iværksætte politiske initiativer, så længe disse kan grupperes under en anti-systemisk fællesnævner, og der udstykes derfor heller ingen strategiske retningslinjer. Med dette in mente kan vi placere Occupy Wall Street i bunden af den organisatoriske akse, hvormed bevægelsen samlet set kan beskrives som en organisering, der muliggør den form for alternativ politisk deltagelse, der betegnes af typologiens tredje kvadrant.

Inden jeg afslutter denne eksemplificering, bør typologiens anden og fjerde kvadrant naturligvis også berøres. Af pladmæssige årsager vil jeg dog nøjes med blot at knytte et par enkelte sætninger til politiske organiseringer, der placerer sig i disse felter. I typologiens anden kvadrant finder vi primært partikulære enkeltsagsorganiseringer som f.eks. COP15-demonstrationerne i 2009. Her fremsatte en bred vifte af aktører et relativt partikulært krav (stop klimaforandringerne), hvilket står i kontrast til den universelle og anti-systemiske form for deltagelse, som f.eks. Occupy Wall Street eksemplificerer. Rent organisatorisk var COP15-demonstrationen struktureret horisontalt, da den bredde folkelige opstand ikke muliggjorde nogen stabil lederskabsposition, hvorfra strategiske eller organisatoriske retningslinjer kunne kommunikeres (se f.eks. Mølgaard 2009).

I modsætning til den anden kvadrant finder vi i typologiens fjerde kvadrant primært bredspektrede organiseringer som f.eks. Avaaz, der er en online kampagneorganisation med over 40.000.000 medlemmer på globalt plan. Avaaz’ formål er ikke partikulært, men snarere universelt.

Organiseringen promoverer nemlig ikke én specifik sag eller én specifik ideologi, men søger i stedet at levere digital infrastruktur til en række anti-systemiske projekter. I denne forstand ligner Avaaz altså Occupy Wall Street. Hvor de to organiseringer adskiller sig er dog i forhold til typologiens organisatoriske akse. Her illustrerer Avaaz en relativt vertikal struktur, hvor ca. 80 fuldtidsansatte dagligt administrerer og promoverer diverse kampagner (Cash 2013, 61).

Selvom disse fire eksempler er forskellige, deler de den fællesnævner, at de alle organiserer en eller anden form for alternativ politisk deltagelse. Forskellen på disse fire eksempler tjener således til at understrege pointen om, at det ikke er organiseringernes (ontiske) relation til det parlamentariske system, men snarere den form for politisk deltagelse, de muliggør, der er afgørende. Hvorvidt vi betegner disse organiseringer som værende *ferde-sektor-organisationer* (Alternativet), *enkeltsags-organiseringer* (COP15-demonstrationerne), *folkebevægelser* (Occupy) eller *kampagneorganisationer* (Avaaz) er altså ikke så vigtigt. Det vigtige er, at de muliggør den form for demokratisk borgerdeltagelse, der udfordrer den hegemoniske konstituering af samfundet.

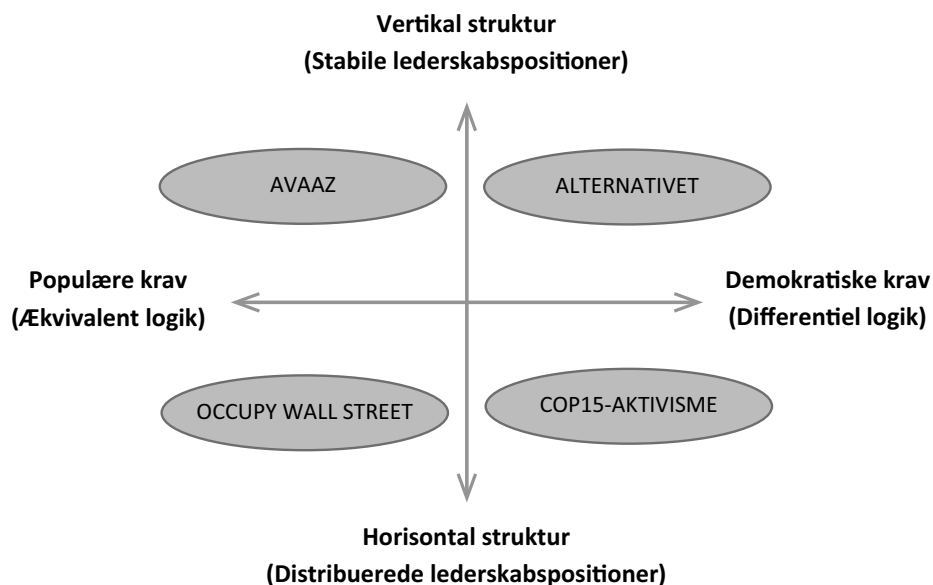
Konklusion

I denne artikel har jeg konceptualiseret begrebet alternativ politisk deltagelse og forsøgt at fremskrive et udkast til en typologi for organiseringen af netop denne type

politisk aktivitet. Alternativ politisk deltagelse definerede jeg som kontra-hegemoniske artikuleringer, der udfordrer samfundets øjeblikkelige konstituering. Denne konceptualisering blev mulig igennem den diskursteoretiske distinktion mellem 'politik' og 'det politiske'. Idéen om alternativ politisk deltagelse er tæt sammenvævet med idéen om 'det politiske', og denne form for demokratisk engagement kan derfor ikke beskrives igennem en positiv associering med ontiske institutioner eller praksisser. I stedet skal alternativ politisk deltagelse defineres som et særligt performativt element af politiske artikuleringer.

Artiklen understreger dermed, at politisk deltagelse ikke behøver at foregå indenfor Christiansborgs mure eller bag gardinet i stemmeboksen. Tværtimod. Alternativ politisk deltagelse er en praksis, der i langt højere grad tilhører hverdagslivet og civilsamfundet. I stemmeboksen eller på Christiansborg er det nemlig vanskeligt at udfordre den hegemoniske idé om politik; her bekræfter man ofte det etablerede. I civilsamfundet derimod er der plads til det kontra-hegemoniske og det alternative. Det er dog vigtigt at huske på, at alternativ politisk deltagelse ikke kan afgrænses af civilsamfundet. Dette ville være at forfalde til den konventionelle karakteristik af politisk deltagelse, hvor det ontiske afgrænser fænomenet. I stedet bør vi være opmærksomme på, at alternativ politisk deltagelse finder sted på tværs af samfund, sektorer og organiseringer – og at deltagelsen i sig selv kan organiseres på vidt forskellige måder.

Figur 2: Alternativet, COP15-demonstrationerne, Occupy Wall Street og Avaaz' placering i typologien for organiseringen af alternativ politisk deltagelse.

I stedet for at fortsætte kampen for at indsnævre og afgrænse feltet for politisk deltagelse, kunne fremtidig forskning derfor med fordel undersøge, hvilke af disse organiseringsformer, der er mest effektive i forhold til selve pointen med alternativ politisk deltagelse, nemlig at udfordre den hegemoniske konstituering af det bestående samfund. I denne forbindelse ville analyser af teknologiens rolle være særligt relevante. Flere studier peger f.eks. på, at fremvæksten af sociale medier så som Facebook og Twitter har fundamentalt ændret måden, borgere i dag deltager demokratisk (Castells 2012; Dahlgren 2013; Papacharissi 2010). Fra tidligere at have været et kollektivt projekt, anskues politisk deltagelse i dag som et personligt projekt, der i højere grad end tidligere omhandler personlig identitetsskabelse og selvrealisering (Bennett & Segerberg 2012; Bennett 2012). Sådanne observationer er unægtelig afgørende for alternative politiske organisationer i deres forsøg på at mobilisere deltagere og skabe et vedvarende engagement, der ikke blot beror på deltagerens personlige realisering. En måde at gøre dette på kunne givetvis være ved at konstruere en organisationsstruktur, der ikke blot tillader deltagerne at deltage for deltagelsens skyld, men som også muliggør en reel grad af indflydelse i forhold til skabelsen og genskabelsen af samfundets kontingente forfatning.

Litteratur

- Adbusters 2011, *#Occupywallstreet: A shift in revolutionary tactics*, Adbusters.org.
- Adler, R.P. & Goggin, J. 2005, „What do we mean by „civic engagement“?“, *Journal of Transformative Education*, vol. 3, no. 3, pp. 236-253.
- Alternativet 2014a, „Partiprogram“. www.alternativet.dk/partiprogram, tilgæet 29. december 2014.
- Alternativet 2014b, „Vær med“. www.alternativet.dk/vaer-med, tilgæet 29. december 2014.
- Alternativet 2014c, Observation af møde i Hovedbestyrelsen, 22. september 2014, Århus.
- Angus, I. 2001, *Emergent publics: An essay on social movements and democracy*, Arbeiter Publishing, Winnipeg.
- Arriaga, M. 2014, *Rebooting democracy: A citizen's guide to reinventing politics*, Thistle Publishing, London.
- Ashcraft, K.L., Kuhn, T.R. & Cooren, F. 2009, „Constitutional amendments: „Materializing“ organizational communication“, *The Academy of Management annals*, vol. 3, no. 1, pp. 1-64.
- Barrett, M. & Brunton-Smith, I. 2014, „Political and civic engagement and participation: Towards an integrative perspective“, *Journal of Civil Society*, vol. 10, no. 1, pp. 5-28.
- Bennett, W.L. 2012, „The personalization of politics: Political identity, social media, and changing patterns of participation“, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 644, no. 1, pp. 20-39.
- Bennett, W.L. & Segerberg, A. 2012, „The logic of connective action“, *Information, Communication & Society*, vol. 15, no. 5, pp. 739-768.
- Berger, B. 2009, „Political theory, political science, and the end of civic engagement“, *Perspectives on politics*, vol. 7, no. 2, pp. 335-350.
- Böhm, S. 2006, *Repositioning organization theory*, Palgrave MacMillan, Basingstoke.
- Boyte, H.C. 2005, „Reframing democracy: Governance, civic agency, and politics“, *Public administration review*, vol. 65, no. 5, pp. 536-546.
- Brady, H.E. 1999, „Political participation“ in *Measures of political attitudes*, eds. J.P. Robinson, P.R. Shaver & L.S. Wrightsman, Academic Press, San Diego, pp. 737-801.
- Brookes, R., Lewis, J. & Wahl-Jørgensen, K. 2004, „The media representation of public opinion: British television news coverage of the 2001 general election“, *Media, Culture & Society*, vol. 26, no. 1, pp. 63-80.
- Cash, J. 2013, *The rise of clickocracy: Politics for a digital age*, Lulu, Raleigh.
- Castells, M. 2012, *Networks of outrage and hope: Social movements in the internet age*, Polity Press, Cambridge.
- Cederström, C. & Spicer, A. 2013, „Discourse of the real kind: A post-foundational approach to organizational discourse analysis“, *Organization*, vol. 21, no. 2, pp. 178-205.
- Contu, A. & Willmott, H. 2005, „You spin me round: The realist turn in organization and management studies“, *Journal of Management Studies*, vol. 42, no. 8, pp. 1645-1662.
- Cooren, F. & Fairhurst, G. 2003, „The leader as a practical narrator: Leadership as the art of translating“ in *Management and language: The manager as a practical author*, eds. D. Holman & R. Thorpe, SAGE, London, pp. 85-103.
- Cooren, F., Kuhn, T., Cornelissen, J.P. & Clark, T. 2011, „Communication, organizing and organization: An overview and introduction to the special issue“, *Organization Studies*, vol. 32, no. 9, pp. 1149-1170.
- Dahlgren, P. 2006, „Doing citizenship: The cultural origins of civic agency in the public sphere“, *European Journal of Cultural Studies*, vol. 9, no. 3, pp. 267-286.
- Dalton, R.J. 2013, *Citizen politics: Public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, Sage, Thousand Oaks.
- Della Porta, D. 2013, *Can democracy Be saved?: Participation, deliberation and social movements*, Polity Press, Cambridge.
- Derrida, J. 1973, *Speech and phenomena and other essays on Husserl's theory of signs*, Northwestern University Press, Evanston.
- Ekman, J. & Amnå, E. 2012, „Political participation and civic engagement: Towards a new typology“, *Human Affairs*, vol. 22, no. 3, pp. 283-300.
- Elbæk, U. 2015, „Her er 25 skridt mod en venlig revolution“, *Politiken*, 9. februar.
- Elliott, J.E. 1994, „Joseph A. Schumpeter and the theory of democracy“, *Review of Social Economy*, vol. 52, no. 4, pp. 280-300.
- Fairclough, N. 1989, *Language and power*, Pearson Education Limited, Essex.
- Fairhurst, G.T. & Putnam, L. 2004, „Organizations as discursive constructions“, *Communication Theory*, vol. 14, no. 1, pp. 5-26.
- Fleming, P. & Spicer, A. 2008, „Beyond power and resistance: New approaches to organizational politics“, *Management Communication Quarterly*, vol. 21, no. 3, pp. 301-309.
- Flyvbjerg, B. 2006, „Five misunderstandings about case-study research“, *Qualitative Inquiry*, vol. 12, no. 2, pp. 219-245.
- Gergen, K.J. 2010, „Co-constitution, causality, and confluence: Organizing in a world without organizing“ in *Process, sensemaking and organizing*, eds. T. Hernes & S. Maitlis, Oxford University Press, Oxford, pp. 55-69.

- Graeber, D. 2013, *The democracy project: A history, a crisis, a movement*, Allen Lane, London.
- Grant, D. & Hardy, C. 2004, „Introduction: Struggles with organizational discourse“, *Organization Studies*, vol. 25, no. 1, pp. 5-13.
- Hardy, C. 2001, „Researching organizational discourse“, *International Studies of Management & Organization*, vol. 31, no. 3, pp. 25-47.
- Held, D. 2006, *Models of democracy*, Polity Press, Cambridge.
- Hernes, T. 2014, *A process theory of organization*, Oxford University Press, Oxford.
- Howarth, D. 2000, *Discourse*, Open University Press, Buckingham.
- Hudson, P.A. 2006, „The concept of the subject in Laclau“, *Politikon*, vol. 33, no. 3, pp. 299-312.
- Husted, E. 2015, „From creation to amplification: Occupy Wall Street's transition into an online populist movement“ in *Civic engagement and social media: Political participation beyond the protest*, eds. J. Uldam & A. Vestergaard, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Kaase, M. & Marsh, A. 1979, „Political action: A theoretical perspective“ in *Political action: Mass participation in five Western democracies*, eds. S. Barnes & et al., Sage, London, pp. 27-56.
- Koch, H. 1945 [1991], *Hvad er demokrati?* Gyldendal, København.
- Laclau, E. 2005, *On populist reason*, Verso Books, London.
- Laclau, E. 1990, *New reflections on the revolution of our time*, Verso, New York.
- Laclau, E. & Mouffe, C. 1985, *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*, Verso Books, London.
- Long, C. & Dobnik, V. 2011, „Zuccotti Park eviction: Police arrest 200 Occupy Wall Street protesters“. *Huffington Post*, 15. november.
- MacPherson, C.B. 1977, *The life and times of liberal democracy*, Oxford University Press, New York.
- Mason, P. 2013, *Why It's STILL kicking off everywhere: The new global revolutions*, Verso Books, London.
- McAdam, D. & Scott, W.R. 2005, „Organizations and movements“ in *Social movements and organization theory*, eds. G.F. Davis, D. McAdam, W.R. Scott & M.N. Zald, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 4-40.
- Milbrath, L.W. & Goel, M. 1977, *Political participation: How and why people get involved in politics*, RandMcNally, Chicago.
- Mølgaard, M. 2009, „Tre typer aktivister indtager Københavns gader“, *Politiken*, 10. december.
- Mouffe, C. 2013, *Agonistics: Thinking the world politically*, Verso, New York.
- Mouffe, C. 2005, *On the political*, Routledge, New York.
- Mouffe, C. 2005, *The return of the political*, Verso, New York.
- Occupy 2014a, „About“. www.occupywallst.org/about, tilgæet 29. december 2014.
- Occupy 2014b, „The declaration of the occupation of New York City“. www.occupywallst.org/forum/first-official-release-from-occupy-wall-street, tilgæet 29. december 2014.
- Occupy 2014c, „Contribute“. www.occupywallstreet.net/contribute, tilgæet 29. december 2014.
- Papacharissi, Z. 2010, *A private sphere: Democracy in a digital age*, Polity, Cambridge.
- Pateman, C. 1970, *Participation and democratic theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Putnam, R.D. 2001, *Bowling alone: The collapse and revival of American community*, Simon & Schusters Paperbacks, New York.
- Reed, M. 2005, „Reflections on the realist turn in organization and management studies“, *Journal of Management Studies*, vol. 42, no. 8, pp. 1621-1644.
- Robinson, V.M.J. 2001, „Embedding leadership in task performance“ in *Leadership for quality schooling*, eds. K. Wong & C.W. Evers, Routledge, London, pp. 90-102.
- Schumpeter, J. 1942 [2003], *Capitalism, socialism and democracy*, Routledge, London.
- Smircich, L. & Morgan, G. 1982, „Leadership: The management of meaning“, *The Journal of applied behavioral science*, vol. 18, no. 3, pp. NP-273.
- Spicer, A. & Böhm, S. 2007, „Moving management: Theorizing struggles against the hegemony of management“, *Organization Studies*, vol. 28, no. 11, pp. 1667-1698.
- Sutherland, N., Land, C. & Böhm, S. 2014, „Anti-leaders(hip) in social movement organizations: The case of autonomous grassroots groups“, *Organization*, vol. 21, no. 6, pp. 759-781.
- Teorell, J., Torgal, M. & Montero, J.R. 2007, „Political participation: Mapping the terrain“ in *Citizenship and Involvement in European Democracies*, eds. J.W.v. Deth, J.R. Montero & A. Westholm, Routledge, New York, pp. 334-357.
- Theiss-Morse, E. & Hibbing, J.R. 2005, „Citizenship and civic engagement“, *Annual Review of Political Science*, vol. 8, no. 1, pp. 227-249.
- Tilly, C. & Wood, L.J. 2012, *Social movements 1768 – 2012*, Paradigm, Tokyo.
- van Deth, J.W. 2001, „Studying political participation: Towards a theory of everything“, *Joint Sessions of Workshops of the European Consortium for Political Research*.
- Verba, S., Nie, N.H. & Kim, J. 1978, *Participation and political equality*, Cambridge University Press, Cambridge.
- West, D. 2013, *Social movements in global politics*, Polity Press, Cambridge.
- Zukin, C., Keeter, S. & Andolina, M. 2006, *A New Engagement? Political participation, civic life, and the changing American citizen*, Oxford University Press, Oxford.